

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”

Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on

The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

<https://doi.org/10.52094/TRYD2035>

UOT: 792.5

DAHİLİYİN ZİRVƏSİ və yaxud bu zirvəyə aparan yolun kədərli keşməkeşləri

İlham Rəhimli

*Əməkdar incəsənət xadimi,
sənətsünaslıq elmləri doktoru, professor*

Azərbaycan milli mədəniyyətimizin dahilik dərgahında Üzeyir bəy Hacıbəylinin öz müqəddəs hücrəsi var. Bu, təkcə mənim fikrim deyil və həmin həqiqəti mədəniyyət və incəsənətimizlə bağlı olan bütün sənətkarlar bəyan ediblər. Qədirbilən musiqişünaslarımız Üzeyir bəy dühasının əzəməti barədə çox-çox yazıblar, yazırlar və yazacaqlar da. Onun yaradıcılığı barədə tədqiqatlar da az deyil, çoxdur. Amma və di gəl ki, mənim fikrimcə, bu çoxluğun özü kifayət qədər, tam yetərincə deyil. Xüsusən də Üzeyir bəy və teatr mövzusunda dərinləndirənə cıraq tutub gizli mətləbləri, yaxud zamanın alatoranında ilişib qalmış həqiqətlərə cıraq tutmağa ehtiyac duyulur.

Mən musiqişünas deyiləm, ancaq bəstəkarın musiqi dünyasına az-çox bələdliyim var. Bununla belə hiss edirəm ki, hələ bu sahədə də daha dərinləndirən araşdırmalar aparmağa ciddi ehtiyac var. Bu yazımda elmi araşdırmalar aparmaq fikrim yoxdur. Sadəcə, musiqi və teatr ictimaiyyətinə az-çox məlum olan müəyyən fakt və olayları bir qədər geniş nəzərə çatdırmağa çalışacam. Əmin olmaq istərdim ki, bir yerə topladığım faktlar hansısa tədqiqatçının və ya tədqiqatçıların Üzeyir bəy irsinin daha dərin qatlarının mahiyyətini açmalarına bəlkə açar ola bilər.

Əvvəlcə Üzeyir bəyin opera və operettalarının ilk tamaşa tarixlərini bir daha xatırlayaq. Çünki onun əsərlərinin premyera tarixlərindən bəhs edən bəzi tədqiqatçılar, xırda da olsa, yanlışlığa yol veriblər.

1908, 12 yanvar. “Leyli və Məcnun”. Tağıyev teatrında. Quruluşçu rejissor Hüseyn Ərəblinski, dirijor Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, xorbaşı (xormeyster) Məmmədhanifə Terequlov.

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”

Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on

The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

1909, 30 noyabr. “Şeyx Sənan”. Nikitin qardaşlarının sirkində. Quruluşçu rejissor Hüseynqulu Sarabski, dirijor Üzeyir bəy Hacıbəyli, xorbaşı Məmmədhəlifə Terequlov.

1910, 24 may. “Ər və arvard”. Nikitin qardaşlarının sirk binasında. Quruluşçu rejissor Hüseyn Ərəblinski.

1910, 12 noyabr. “Rüstəm və Söhrab”. Nikitin qardaşlarının sirk binasında. Quruluşçu rejissor Hüseynqulu Sarabski, dirijor Üzeyir bəy Hacıbəyli, xorbaşı Məmmədhəlifə Terequlov, rejissor yardımçısı Xəlil Hüseynov.

1911, 25 aprel. “O olmasın, bu olsun” (“Məşədi İbad”). Mayilov qardaşlarının teatrında. Quruluşçu rejissor Hüseynqulu Sarabski.

1912, 10 mart. “Şah Abbas və Xurşid banu”. Nikitin qardaşlarının sirk binasında. Quruluşçu rejissor Hüseyn Ərəblinski, dirijor Müslüm Maqomayev, xorbaşı Məmmədhəlifə Terequlov.

1912, 18 may. “Əsli və Kərəm”. Mayilov qardaşlarının teatrında (indiki Opera və Balet Teatrı. Bina 1911-ci ildə istifadəyə verilib). Quruluşçu rejissor Hüseynqulu Sarabski, dirijor Müslüm Maqomayev, xorbaşı Məmmədhəlifə Terequlov.

Qeyd. Operanın adı bəzi mənbələrdə “Çoban operası” kimi verilib (bax: “Tazə xəbər”, 28 may 1912).

İkinci qeyd. Bəzi tədqiqatçıların operanın premyerasını 17 may yazmaları səhvdir. Həmin gün Ağəli Ağayev və Xanlarovun işlədikləri “Əsli və Kərəm” operası göstərilib. Üzeyir bəyin operası bir gün sonra oynanıb. (Bu barədə bax: “Sədayi-həqq” qəzeti, 14 may 1912). Hüseyn Ərəblinski yazırdı: “Cümə günü, mayın 18-də oynamalı “Əsli və Kərəm” adlı Üzeyir bəyin operasında mən rejissor deyiləm. Mən cümə axşamı, may ayının 17-də oynanılacaq “Əsli və Kərəm” operasında rejissoram” (“Sədayi-həqq” qəzeti, 15 may 1912).

1913, 25 oktyabr. “Arşın mal alan”. Tağıyev teatrında. Quruluşçu rejissor Hüseynqulu Sarabski.

1937, 30 aprel. “Koroğlu”. Opera və Balet Teatrında. Quruluşçu rejissor İsmayıl Hidayətzadə, rəssam Rüstəm Mustafayev, dirijor Üzeyir bəy Hacıbəyli.

Üzeyir bəy ilk operalarını direksiyon deyilən üslubda yazıb və bəstəkar Əfrasiyab Bədəlbəyli, rejissor Soltan Dadaşov, daha bir neçə tədqiqatçı müxtəlif

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”

Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on

The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

əsər və məqalələrində “direksiyon” ifadəsini işlədiblər, ancaq onun mahiyyətini açmayıblar. Məncə bu məsələyə musiqişünasların aydınlıq gətirməsinə müəyyən ehtiyac var.

Üzeyir bəy məsləkdaşı və bacanağı Müslüm Maqomayevə Şimali Qafqazın Jelevnovodsk şəhərindən göndərdiyi 3 iyil 1912-ci il tarixli məktubunda yazır: “İyunun 21-dən Jelevnovodskdayıq. Məleykə müalicə olunur, mən isə piano çalmağı öyrənirəm. Burada özümə müəllimə tapmışam. O, həftədə üç dəfə mənimlə məşğul olur və hər gün onun royalından istifadə edirəm”.

Qeyd edim ki, bu və digər məktublarda mətni Qulam Məmmədlinin “Üzeyir Hacıbəyli (həyat və yaradıcılığının salnaməsi)” kitabından götürülmüşdür.

7 fevral 1914-cü ildə Petrburqdan yenə Müslüm bəyə yazdığı növbəti məktubda Üzeyir bəy göstərir: “Nəhayət ki, konservatoriyadayam. Mən harmoniya klasına, o klasa ki, nəzəriyyəçiləri qəbul edirlər, daxil oldum. Əgər fortepiano çalmaq bacarsaydım, kontrapunkt klasına daxil ola bilərdim... Hazırda mənim işim çox-çoxdur, hər gün konservatoriya, həftədə 2 dəfə fortepiano, 2 dəfə praktiki harmoniya...”.

Bəstəkar bu fikrini 12 gün sonra yazdığı başqa məktubunda belə davam etdirir: “Müslüm bəy!

Məktubun məni və Məleykəni nə qədər sevindiriyini təsəvvür edə bilməzsən. Yay istirahətimizi təmin etmək üçün 150 manat göndərməyin bizi çox mütəəssir etdi...”

Təhsilim müvəffəqiyyətlə davam edir, kontrapunkt klasına keçməyimə ümidim var, orada kontrapunktla yanaşı instrumentovkanı da keçəcəyik. Deməli bir ildən sonra harmoniya, kontrapunkt və orkeströvka təlif (ərəbcə yazılmış, tərtib olunmuş mənasını verir – *İ.R.*) etmək üçün nə lazım olduğu mənə məlum olacaqdır. Ondan sonra biz səninlə Allahın köməyiylə daha əsaslı, mütəşəkkil və maraqlı işə başlaya bilərik”.

“Leyli və Məcnun” operası 1907-ci ilin sonlarında hazır idi. Amma və di gəl ki, Bakı neftxudası, məşhur mesenat Hacı Zeynalabdin Tağıyevin 1883-cü ildə özünün taxıl ambarının özülü üzərində tikdirdiyi teatr binasının (hazırkı Dövlət Musiqili Teatrının yerində olub) icarədarı Polonski ilə dil tapıb tamaşanı oynamaq müşğülə düşmüşdü. Yeri gəlmişkən, 1918-ci ilin mart ayına, erməni

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”

Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on

The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

daşnaqları binanı yandıran vaxta qədər Polonskinin öz truppası həftənin altı gününü Tağıyev teatrında (mətbuatda Şəhər teatri kimi də yazılıb) tamaşa göstərirdi. Yalnız həftənin cümə günləri Müsəlman (Azərbaycan – İ.R.) teatr dəstəsinə, “Nicat”, “Səfa”, “Həmiyyət”, “Müdiriyyət” truppalarına tamaşa göstərmək üçün bina icarə verilirdi. Teatrın pərdələrinə səhnə tərəfdən qıfıl vurulurdu, azərbaycnlı teatr fədailəri icarə pulunu əvvəldən verməsə qıfıl aşılırdı.

Həmin dövrdə Bakıda tamaşa, xüsusən opera oynamaq üçün daha əlverişli bina Tağıyev teatri idi. Çünki onun səhnəsinin önündə orkestr çökəyi var idi. Məyyən qədər əlverişli bina Nikitin qardaşlarının sirki (Nizami küçəsi ilə Bülbül prospektinin kəsişdiyi tində olub. Köhnə mərkəzi bank binası ilə üzbəüz) və Musa Nağıyev teatri (indiki Zabitlər evi) idi.

Üzeyir bəyin “Leyli və Məcnun” operasının tamaşaçılara göstərilməsinin gecikməsinin bir səbəbi də məhz bununla bağlıdır.

Başqa bir məsələ. “Leyli və Məcnun”un ilk afişalarında Üzeyir bəyin adı ilə yanaşı, onun kiçik qardaşı Ceyhun Hacıbəylinin də adı yazılıb. Bu nəşələyə də müəyyən aydınlıq gətirmək istəyirəm. Üzeyir bəy Hacıbəyli opera üzərində işləməyə 1906-cı ilin sonlarında başlayıb. Onda Ceyhun bəyin 16 yaşı vardı və o, qardaşına Füzuli şeirlərini toplamaqda, Üzeyir bəyə lazım olan qəzəllərin üzünü köçürməkdə yaxından kömək edib. Üstəlik də bəzi aktyorlar ilk dəfə göstəriləcək operanın tamaşaçılar tərəfindən necə qarşılanacağı ilə bağlı oynamağa tərəddüd edirdilər. Məcburiyyət qarşısında qalan Üzeyir bəy Nofəl rolunu Ceyhun bəyin oynamasını tamaşanın rejissoru Hüseyn Ərəblinskiyə tövsiyə etmişdi. Operanın ilk proqramında “İbn Səlam – C.Dağıstanlı” və Nofəl – N.N. Ceyhun bəydir. Dığər tərəfdən, Ceyhun bəyin Parisdə mühacirət həyatı yaşadığı dövrdə yazdığı xatirələrdə operanın yazılışına necə yardımçı olduğunu açıqca təsvir edir.

Tamam başqa bir yanaşma. Ceyhun bəy şəksiz istedadlı gənc idi, bu, öz yerində. Əgər onda musiqi, xüsusən bəstəkarlıqla bağlı fitri istedad olsaydı yəqin o da Üzeyir bəy kimi, yaşda Üzeyirdən də böyük olan Zülfüqar bəy kimi opera və operetta yazardı.

* * *

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”

Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on

The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

Üzeyir bəy Hacıbəylinin musiqi əsərləri əsasən “Nicat” mədəni-maarif cəmiyyətinin eyniadlı truppası tərəfindən alınaraq oynanıb. Amma və də gəl ki, “Nicat” əksər vaxtlarda bəstəkarla konfliktlə olub. Dəfələrlə məhkəmə çəkişmələri baş verib. Üzeyir bəyin Moskvada konservatoriyada təhsili alması üçün ona pul lazım idi. Bu məqsədlə bəstəkar “Nicat”a rəsmi müraciət edərək “Şah Abbas və Xurşid banu” operasına 5 min manat qonorar istəyib. Lakin cəmiyyət həmin məbləği verməyib (bax: “Baku”, 7 fevral 1912).

Ziyalılardan bir qrup işə qarışdıqdan sonra “Nicat” bəstəkarın hər dəfə oynanılacaq əsərinin gəlirindən müəyyən faizə yiyələnməklə tələbə Üzeyir bəyə ayda 200 manat göndərməyə razılıq verib. Üzeyir bəy məcburiyyət qarşısında buna razılıq verib. Ancaq “Nicat” razılaşmaya əməl etməyərək müəyəyn hallarda özünü Hacıbəylinin əsərlərinin sahibi kimi aparıb. “Nicat”la bəstəkar arasında çəkişmə, Üzeyir bəyə qarşı ədalətsiz mövqe qəzetlərdə də yer alıb. Elə buradaca qeyd edim ki, “Kaspi” 29 dekabr 1912-ci il tarixli sayında yazır: “Sentyabr ayından başlayaraq “Nicat” cəmiyyəti müsəlman kompozitoru Ü.Hacıbəyli ilə xüsusi müqavilə bağlayıb, onun musiqi əsərlərini əlinə aldı və öz truppasını təşkil etdi...

Operalardan “Əsli və Kərəm” 2 dəfə, “Şah Abbas” 2 dəfə, “O olmasın, bu olsun və “Leyli və Məcnun” oynandı. Ən çox gəlir verən “Əsli və Kərəm” idi. 1800 manat gəlir vermişdir”.

Bu tamaşalar 1913-cü ilin payızına qədər (yəni bir dərs ili müddətində) dəfələrlə oynanıb. “Nicat” yalnız özünə 10 min manatlarla gəlir götürüb, amma və di gəl ki, tələbə Üzeyir bəyin halal qazancının çox az hissəsini ona çatdırıb. Onu da min bir bəhanə ilə gecikdirə-gecikdirə.

“Baku” qəzeti 31 mart 1913-cü taixli sayında yazır: “Leyli və Məcnun” operası bir mövsümdə dəfələrlə oynandı və hər dəfə “Nicat”a 3 min manat gəlir verdi”.

Bunu həssaslıqla duyan Üzeyir bəy 25 noyabr 1912-ci ildə Müslüm Maqomayevə ünvanladığı məktubunda yazır: “Nicat”ın fırldaqçıları bizi aldatmaq istəyirlər. Mən nəinki onların iki ildən sonra mənə verməli olduqları məbləğin əlimdən çıxacağından, həm də mənə layiq məvacib verməkdən bir gün imtina edəcəklərindən qorxuram. Əgər bu qorxuma sən də şəriksənsə, mənə qabaqcadan xəbərdar et, bir tədbir görüm, yoxsa çıxılmaz vəziyyətdə qalaram”.

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”

Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on

The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

Oxucuda belə təəssürat yaranmasın ki, mən “Nicat”ı yalnız tənqid etmək fikrindəyəm. Qətiyyənlə! “Nicat” Azərbaycan teatr sənətinin tərəqqisində böyük işlər görüb və bu barədə kitablarımda kifayət qədər yazmışam. Söhbət Üzeyir bəyin yaradıcılıq yolunun mürəkkəb olduğunu, bəstəkarın çox ədalətsiz münasibətlərlə, haqsızlıqlarla qarşılanmasını oxuculara çatdırmaqdır.

“Nicat”la Üzeyir bəyin arasındakı opera və operettaların müəlliflik hüququ ilə bağlı konfliktlərə “Kaspi” (28 may 1913), “Sədayi-həqq” (29 may 1913), “İqbal” (29 may 1913) qəzetləri də münasibət bildiriblər. Bu münasibətlərdə, məsələnin şərhində haqsız mövqelər çoxdur. İş o yerə çatmışdı ki, “Nicat”ın rəsmisi “Kaspi” qəzetində (1 iyun 1913) yazırdı: “Qafqazın ayrı-ayrı şəhərlərindən alınan xəbərlərə görə oralarda “Leyli və Məcnun” operası oynanmaqdadır. Halbuki bu opera “Nicat cəmiyyətinə məxsusdur və onu başqaları tamaşaya qoymaq hüququna malik deyildir”.

Məncə əlavə şərhə ehtiyac yoxdur.

Üzeyir bəy Moskva və Petrburqda təhsil alanda çox maddi sıxıntılar keçirib. Həmin vaxt o, ailəli idi və Məleykə xanım da onun yanında idi. Üzeyir bəyin əsərlərini Bakıda oynayıb müəyyən qazanc götürən dostları da gələcəyin dahisininin maddi durumuna müəyyən məqamlarda laqeyd yanaşıblar. Bəstəkarın Müslüm Maqomayevə 13 avqust 1913-cü ildə yazdığı məkyuba nəzər salaq.

“Əzizim Müslüm!

Sükut etməyimin səbəbi, çox məşğul olmağımdır ki, səhərdən gecəyarısındanək işləyirəm. Əvvəla, qarşıdakı imtahanlara hazırlaşırım, ikincisi operetta yazıram (bəstəkar “Arşın mal alan” operettasını nəzərdə tutur – *İ.R.*), özü də müvəffəqiyyətli olacaqdır, allah qoysa vaxtında sənə göndərərəm. O ki, qaldı Zülfüqarın Şuşada verdiyi tamaşalara, sözün düzü, mənim xoşuma gəlmədi... Sarabskiyə məktub yazıb öz 400 manatımı istəmişdim. Heç olmasa 200 manat göndərəydi, lakin bir cavab almadım. Halbuki, pula ehtiyacım vardı, ciddi teleqram vurmağa məcbur oldum. Bir neçə gün sonra 100 manat aldım. İndi yenə də pul gözləyirəm. Lakin pul əvəzinə israğa gün Sarabskidən və kompaniyasından teleqram almışam ki: “içirik sənin sağlığına. “Əsli və Kərəm” müvəffəqiyyətlə keçdi”. Mən cavab vermədim. Dalısı nə olacaq, bilmirəm...”

Burada bir məsələyə də toxunmaq istəyirəm. Bəzi tədqiqatçılar belə bir fikir irəli sürürlər ki, Moskvada və Peterburqda tələbə olan Üzeyir bəyin

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”
Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on
The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

bəstəkarlıq fəaliyyətindən nə üçün müəllimləri xəbərdar deyidilər. Həmin dövrün təhsil qanunlarına görə konservatoriya tələbəsi diplom almamış bəstəkarlıqla məşğul ola bilməzdi. Belə bir hal olardısı, həmin tələbə təhsildən uzaqlaşdırılardı. Məhz buna görə də tələbə ola-ola “Arşın mal alan” kimi şedevr bəstələyən Üzeyir bəy bunu nəinki bütün müəllimlərindən, hətta yaxın ünsiyyəti olan tələbə yoldaşlarından da gizli saxlayıb. Elə buna görə də o, operettanın premyerasında iştirak etməyib. Bu barədə Üzeyir bəy Peterburqdan Müslüm Maqomayevə yazdığı 16 may 1914 cü il məktubunda da məlumat verib.

* * *

Üzeyir bəyin Azərbaycan mədəniyyətinə verdiyi misilsiz töhfələri bəyənən və onu alqışlayan ziyalılar çox idi. Ancaq opera və operettaların dram teatrını məhvə apardığını iddia edən, bəstəkara şər-böhtan atan, hətta ona həcv yazan bir qrup qəzetçilər də vardı. Görkəmli salnaməçi-tədqiqatçımız Qulam Məmmədli öz kitabında bu məsələlərə geniş yer ayırır. Yeri gəldikcə sitat gətirəcəyim parçaları Qulam müəllimin kitabındakı kimi verəcəm.

“Kəlniyyət” qəzetinin 7 sentyabr 1912-ci il tarixli sayında Kərbəlayı Dəyirqoz imzalı kimsənə yazır: “Bəli, rəmazan getdi, sentyabr gəldi. Biz də yavaş-yavaş daçalardan yığışib gəlirik. İndi gərək səhnələr bəzənə, operalar işə düşə. Üç aydır “Leyli və Məcnun” və “Əsli və Kərəm” vaqielərinin xəyaləti ilə keçmişik. Həmd olsun ki, yetişdik o vaxta ki, üç gündən bir operalar tərtib olunacaq...”

Gəl baba, gir bucağa
And olsun pirə, ocağa.
Döndü oyun-oyuncağa
Ay opera, opera,
Hay opra, opera!..

“Şah Abbas” hekayəti,
“Xurşid banu” rəvayəti
Qabağa saldı milləti,
Ay opera, opera!..

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”
Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on
The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

---

“Leyli”vəşin hekayəti,
“Əsli” xanım tərəvəti
Əldən alıbdı taqəti
Ay opera, opera!

“Ər arvad”ın hırıltısı,
Kəblə Qubad nəriltisi
Saz-balaban zırıltısı
Hay opera, opera!..

Sarabskinin səs salması,
Millətin əl-qol çalması,
“Qulu”nun tuman alması,
Ay opera, opera!..

“Leyli”nin işvəsazlığı
“Əsli”nin qəmzə-nazlığı
Öyrədir eşqbazlığı,
Hay opera, opera,
Huy opera, opera!..

Mən bu və aşağıda verəcəyim faktları göstərməklə onun müəlliflərini lənətləmək fikrində deyiləm və heç buna ehtiyac da duymurəm. İstəyirəm oxucular Üzeyir bəy kimi dühanın bütün təhqir və həcvlərə, şər və hədyanlara necə tab gətirdiyini, yaradıcılığını günü-gündən zənginləşdirdiyini bir daha dərinlən duysunlar. Duysunlar və bir daha əmin olsunlar ki, Üzeyir bəy Hacıbəylinin yaradıcılıq yolu heç də hamar, daş-kəsəksiz olmayıb.

Belə hədyan hücumlar başqa mətbuat nümunələrində də olub və 1918-ci ilə kimi vaxtaşıra özünü göstərüb.

“Tuti” jurnalı 9 may 1914-cü il sayında Pompaşa imzalı birinin həcvinə çap edib. Altı bənddən ibarət cəzma-qarada aşağıdakı təhqiramiz misralar da vardı.

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”
Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on
The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

---

Min təşəkkür Üzeyirin bizə xidmətlərinə,
Xalqa göstərdiyi ol səhnəyi-ibrətlərinə.
“Ər və arvad” ilə “Arşın mal alan” ayinədir,
Ta baxa xalq, görə ondakı əxlaq nədir.
Səhnə məktəbmidir, ya cib sovuran bir gənədir?
Bəstəkar da uşaqdır da, cəmaət nənədir
Ki, əmər ciblərini, baxmayıb halətlərinə.
Necə şükür eyləməyək, bir belə xidmətlərinə?!
Dirijor olmuş Hambal ilə Məşədi İbad...

Elə bil qəzet və jurnalın “millət qəhrəmanları” Üzeyir bəyə rişxənd eləmək üçün bəhsə girişmişdilər. “Məzəli” jurnalı 9 may 1914-cü il sayında birinci səhifəsində ağzından qan axan dramın üstündə oturmuş yarıçılpaq, yanbızına “operetta” yazılmış xanım karikaturasını çap etmişdi. “Tuti” isə Pompaşanın hədyanından heç bir ay keşməmiş Sırtıq imzası ilə Üzeyir bəyin ünvanına daha bir hədyan çap etmişdi.

Açmışam bir dənə, başdan-başa dükan – opera,
Satıram, etgilən artistlərə elan – opera!
“Məşədi İbad”, “Xosrov Şirin” ilə “Arşın mal alan”,
“Leyli Məcnun”, “Şah Abbas”, nə bilim bir də filan,
“Əsli və Kərəm” heç də çıxarmı yaddan...
Dərk edər cümlə xəlzaiq ədəbi bunlardan.
Yazmışam mən də birin, adı “Hacı İmran” – opera,
Satıram, egilən artistlərə elan – opera!

Mənim bu müəlliflərin yazdıqlarına da şərh vermək istəmirəm. Şərhi tarix verib. Üzeyir bəyin “Arşın mal alan”ı dünyanın iyirmidən çox dilində səslənib. Şəninə abidələr ucalıb, adına küçə, Musiqi Akademiyası var, barəsində bədii, sənədli filmlər çəkilib, yaradıcılığından bəhs edən cild-cild kitablar çap olunub. Amma nə tarix, nə tarixlə məşğul olanlar, nə də Azərbaycana qənim

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”

Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on

The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

kəsilən naşükürlər də bilmirlər ki, Kərbəlayı Dəyirqoz, Pompaşa, Sırtıq kimdir, kimsəndir, onların aqibəti necə olub, öldü-qaldısı bir kimsəyə məlumdurmu?..

Opera və operettanın əleyhinə verilmiş yazılardan müəyyən sətirləri təqdim edirəm.

“Leyli və Məcnun”dan sonra, həmişəlik olmasa da, hazırkı zaman üçün dram öldü” (“Baku”, 31 mart 1913).

“Operalar meydana çıxmaq ilə büsbütün dram və məzhəkələr və sair əsərlər bilmərrə mahiyyətlərini itirmişlər” (“İqbal”, 9 sentyabr 1913).

“Onsuz da sübhədən axşama kimi restoranlarda və bilməm nə kimi yerlərdə müsəlmanlar zövqü-səfa sürürlər. Mənbən-ədəb və ürfan olan səhnəni dəxi bir zövqü-səfa, bir şıldırıq məclisinə döndərmək heç də rəva deyildir.

Hər nə isə, “Arşın mal alan” operettası bir dərəcə fars tamaşalarına oxşayır – desək zənn edirik ki, xəta etməmiş olarıq. Belə tamaşaları müsəlmanlara göstərmək xətadan xali deyildir” (“İqbal”, 27 oktyabr 1913).

“O ki, bəzi opera və operetta yazanlarımızdır, onların da qulluğu çoxdur. Amma bir yana baxanda onların milləti də puldur... Mən də sənə əyləncə üçün opera yazım. Xülasə, pul, pul, pul!” (“Tuti”, 27 iyun 1914. Müəllif: Ə.Düdük).

“Bir neçə nəfər cibşəndəməzəclar, cümlə müsəlman qardaşlarımıza xəbər veririk ki, bu il də keçən ildəki kimi dalbadal opera qoymaqlıq ilə dramaya yol verməyəcəyik ki, hər cür bir oyunbaz üçün təntənəli benefis quracağıq” (“Tuti”, 5 sentyabr 1914. Müəllif: Zilcovşən).

* * *

İstərdim musiqişünaslarımız və teatrşünaslarımız aşağıdakı faktlara da diqqət yetirsinlər və bu istiqamətdə axtarışlar aparsınlar. Əldə olunan hər hansı məlumat, not yazısı Üzeyir bəy Hacıbəyli irsinin möhtəşəm və ecazkar zənginliyini bir qədər də artırır.

1910-cu il dekabr ayının 9-da Tağıyev teatrında binanın 30 illik yubileyi keçirilib. (Halbuki istifadəyə vridiyi 28 il idi. Görünür tikintinin başlandığı il əsas götürülüb). Tədbirdə Üzeyir bəyin rəhbərliyi və dirijorluğu ilə orkestr bəstəkarın həmin gecə üçün bəstələdiyi marş səsləndirilib (bax: “Baku” qəseti, 11 dekabr 1910).

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”

Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on

The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

Üzeyir bəy Hacıbəyli 1911-ci ilin iyun və iyul ayında bir qrup aktyorla Tiflisdə qastrolda olub. Əbülfət Vəlinin rejissorluğunda “Leyli və Məcnun” və “Məşədi İbad” tamaşaları göstərilib. Tamaşalara dirijorluğu Üzeyir bəy özü edib. “Məşədi İbad”da Zülfüqar bəy Hacıbəyli Rüstəm bəy, Üzeyir bəy isə Rza bəy rollarını ifa ediblər. Qastrol Suxum və Batumda da davam edib (bax: “Tiflisskiy listok”, 15 iyun 1911; “Tiflisskiy listok”, 17 iyun 1911; “Zakavkaziye”, 29 iyun 1911; “Kaspi”, 14 iyul 1911).

Opera və operettalara hücumların qarşısını daha səmərəli yaradıcılıq işləri ilə almaq, musiqi əsərlərini hazırlayanda onlara meyxanalar, həcvlər, satirik lövhələr əlavə edənlərin özbaşınalığının qarşısını almaq üçün Üzeyir bəy böyük qardaşı Zülfüqar bəylə 1916-cı ildə bir truppaya yaratdılar. Truppa “Üzeyir bəy və Zülfüqar bəy Hacıbəyli qaradaşlarının müdiriyyəti adlanırdı. Müxtəlif mətbuat səhifələrində həmin dəstə “Hacıbəyli qaradaşlarının müdiriyyəti” və “Müdiriyyət” kimi də təqdim olunub. “Müdiriyyət”in bir məramı da o idi ki, müxtəlif kiçik truppalara bölünən, az-çox tanınan aktyorların dəstə bağlayıb zəif tərkibdə qastrollara çıxmasının qarşısını ala bilsinlər.

1916 – 1919-cu illərdə fəaliyyət göstərən “Müdiriyyət”in baş rejissorları mütəlif vaxtlarda Hüseyn Ərəblinski, Abbasmirzə Şərifzadə və Üzeyir bəy Hacıbəyli olmuşlar. Dəstə-truppaya həmin dövrdə Azərbaycanın məşhur aktyorları Mirzağa Əliyev, Abbasmirzə Şərifzadə, Hüseynqulu Sarabski, Xəlil Hüseynov, Şura Olenskaya, Yeva Olenskaya, Rza Darablı, Cəlil Bağdadbəyov, Əbülhəsən Anaplı, Mir Paşa Sadıqov, İbrahim Atakişiyev (Azəri), Mehdi bəy Hacinski, Bağır Cabbarzadə və başqaları daxil idilər.

“Müdiriyyət” ilk pərdələrini 1916-cı il sentyabrın 9-da Opera teatrında Zülfüqar Hacıbəylinin “Aşıq Qərib” operasının tamaşası ilə açdı. Noyabr ayının 10-da isə Tağıyev teatrında “Yezid ibn Müaviyyə” (Curci Zeydanın romanı üzrə işləyəni Mehdi bəy Hacinski) dramı ilə yaradıcılığının yeni janrda fəaliyyətinə başlayıb. “Müdiriyyət” ilin sonuna kimi dörd opera və üç operetta premyerası və altı yeni dram tamaşası göstərmişdir. Bununla da qısa müddətdə mövcud truppalar arasında aparıcılığı ələ ala bilib. Müsəlman təqvimində səfər ayının başlanması ilə əlaqədar olaraq teatr bir müddət opera və operetta oynamaıb. Bütün tamaşaların rejissorluğunu Abbasmirzə Şərifzadə və dirijorluğunu isə Üzeyir bəy Hacıbəyli etmişdilər.

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”

Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on

The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

Musiqi əsərləri bu ardıcılıqla oynanıb və onların hamısı ilin sonunadək təkrar-təkrar göstərilib.

18 sentyabr. “Əsli və Kərəm”, Üzeyir bəy Hacıbəyli.

23 sentyabr. “Məşədi İbad”, Üzeyir bəy Hacıbəyli.

26 sentyabr. “Şah Abbas və Xurşid banu”, Üzeyir bəy Hacıbəyli.

30 sentyabr. “Arşın mal alan”, Üzeyir bəy Hacıbəyli.

6 oktyabr. “Evləkən subay”, Zülfüqar bəy Hacıbəyli.

7 oktyabr. “Aşiq Qərib”, Zülfüqar bəy Hacıbəyli.

20 dekabr. “Leyli və Məcnun”, Üzeyir bəy Hacıbəyli.

“Müdiriyyəti”in dram tamaşaları aktyor ansamblının ciddi və peşəkar işi, yeni rejissor təfsiri ilə seçilirdilər. “Yezid ibn Müaviyyə”də əsas rolları Abbasmirzə Şərifzadə (Yezid), Şura Olenskaya (Səlmə), Xəlil Hüseynov (Şümür) oynayıblar.

11 noyabr. “Ağa Məhəmməd şah Qacar”, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev.

18 noyabr. “Tariq ibn Ziyad”, Əbdülhəq Hamid. Osmanlıcadan çevirəni Dadaş Bünyadzadə.

25 noyabr. “Dəmirçi Gavə”, Şəmsəddin Sami. Osmanlıcadan çevirən Səməd Mənsur.

2 dekabr. “Qara bəla” (“Əkbər şah Hindu”), Namiq Kamal. Osmanlıcadan çevirən Cəlil Bağdadbəyov.

9 dekabr. “Dağılan tifaq” (“Qumarbazın axır günü” adı ilə), Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev.

15 dekabr. “Bahadır və Sona”, Nəriman Nəimanov.

“Müdiriyyət” 1918-ci ildə, 1919-cu ilin birinci yarısında da fəallığı özündə saxlayıb. Tağıyev teatrı yandığına görə əksər tamaşalar Opera teatrında, az qismini isə “Mikado” teatrının və “Malı teatr”ın binalarında göstərilib. Bakıdakı peşəkar teatrlar əsasən Üzeyir bəy Hacıbəylinin ətrafında birləşmişdilər. Dövlət teatrının rəsmi açılışı isə yalnız bu ilin oktyabrında mümkün olmuşdu.

İlin dörd ayı ərzində fəaliyyət göstərərək yaradıcılığına son qoyan “Müdiriyyət”in ən uğurlu və yeni işi Müslüm Maqomayevin “Şah İsmayıl” (libretto müəllifi Mirzə Qədir İsmayılzadə) operasının tamaşası olub. Opera Hüseynqulu Sarabskinin (Şah İsmayıl) benefisinə həsr edilib və mart ayının 7-də göstərilib. Tamaşa martın 5-də oynanılmalıydı, lakin Hüseyn Ərəblinskinin

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”
Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on
The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

qətlə yetirilməsi ilə əlaqədar iki gün sonra nümayiş etdirilib.

1919-cu ilin payız mövsümü başlayanda artıq Bakının irili-xırdalı bütün truppaları Hökumət Teatrı kollektivində birləşdirildi. Düzüdü, teatrın rəsmi açılışı oktyabrın 24-də olub, lakin sentyabrdan kollektiv öz tamaşalarını məhz həmin ad altında və yeni emblemlə göstərüb.

Bununla da “Müdiriyyət” özünün fəaliyyətinə son qoyub. Bu kollektivin əksər opera və operetta tamaşalarının xorbaşısı Hənifə Terequlov olub. Dirijorluğu isə Üzeyir bəylə yanaşı, Müslüm bəy Maqomayev və bəzən Zülfüqar bəy Hacıbəyli ediblər.

“Müdiriyyət” daha kamil və daha məzmunlu repertuar uğurunda müəyyən nailiyyətlər qazanıb.

“Müdiriyyət”in tamaşalarının rejissor işindəki peşəkarlıq səviyyəsi, aktyorların xarakter yaratmaq vərdişlərinə yiyələnmələri artıb.

“Müdiriyyət” peşəkar teatr üçün vacib olan estetik prinsiplərə cəsarətlə yiyələnməyə şərait yaradıb.

“Müdiriyyət” milli teatr sənətinin institussional (təsisatlı) mədəniyyətin faktına keçməsi mərhələsini peşəkarlaqla təminatlandırıb.

* * *

Üzeyir bəy Hacıbəylinin teatrla bağlı yaradıcılığının 1920 – 1947-ci il dövründən bəhs edəndə tədqiqatçılar nədənsə onun fəaliyyətinin yalnız “Koroğlu” ilə bağlı mərhələsindən bəhs edirlər. Əlbəttə bu, təbidir, çünki “Koroğlu” tək-cə milli incəsənətimizin möcüzəsi deyil, dünya opera janrında şərəfli yer tutur. Sözümdə ondadır ki, Üzeyir bəyin hətta yarımçıq işlərinin də notlarını tapıb nəşr etmək, onların sənətkarlıq xüsusiyyətləri barədə danışmaq lazımdır. Həmin faktlardan bir neçəsini nəzərə çatdırmaq və fədakar musiqişünaslarımızın yazacaqlarım ətrafında tədqiqatlar aparması geniş mənada Üzeyir irsinin zənginləşməsinə səbəb olar.

Mən heç bir şərh vermədən vaxtilə mətbuatda çap olunmuş teatr sənəti ilə bağlı müəyyən faktları təkrar xatırlatmaq istəyirəm. Elə buradaca daha bir arzumı bildirmək istəyirəm. Elmlə məşğul olmaq istəyən gənc musiqişünaslara namizədlik və hətta doktorluq dissertasiyası üçün belə bir mövzu təklif olunsun: “Üzeyir bəy Hacıbəylinin operettaları dünya səhnəsində”.

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”
Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on
The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin rəsmi qəzeti olan “Azərbaycan” 1919-cu ildə belə bir məlumat çap etmişdi. “Üzeyir bəy Hacıbəyli tərəfindən digər bir balet-rəqs yazılıbdır ki, bunun da adı “Azərbaycan”dır. Keçən günlərdə yazmış olduğu bu yeni “Azərbaycan” baleti tərəkəmə səpkisindədir. Hər iki oyun Hacıbəyov bəradərləri müdiriyəti tərəfindən səhnəyə hazırlanmaqdadır”.

Sözsüz, hər iki musiqi lövhəsi sırf balet üslubunda yazılmayıb, ancaq bununla belə, rəqs qurumu üzərində tamaşa hazırlamaq baxımından tarixi yaradıcılıq faktı kimi dəyərlidir. Həmin lövhələr aprel ayının 4-də opera teatrında (Hökumət teatri) “Arşın mal alan” operettası ilə birgə ifa olunmuşdur. “Azərbaycan” və “Ləzgi-həngi” balet-rəqs musiqi lövhələrinin quruluşçusu və əsas ifaçısı Yunis Nərimanov idi. Dirijorluğu Üzeyir bəy özü edirdi. Tamaşalar göstərilməmişdən əvvəl Üzeyir bəy Hacıbəylinin “Azərbaycan” milli marşı kimi təqdim olunan Dövlət himni ilk dəfə ifa olunub.

Məmməd Səid Ordubadi 1932-ci ili xatırlayaraq “Azərbaycan Elmlər Akademiyasının xəbərləri”nin 1948-ci il 12-ci nömrəsində yazır ki, Üzeyir bəylə birlikdə “Dəmirçi Gavə” operası üzərində xeyli işləmişik. Bu əsər osmanlı ədibi Şəmsəddin Saminin “Dəmirçi Gavə” qəhrəmanlıq faciəsidir. 1908-ci ildən başlayaraq 1930-cu ilin əvvəllərinə kim Akademik Milli Dram Teatri bu əsəri dəfələrlə müxtəlif quruluşlarda tamaşaya qoymuşdur. Naxçıvan, Gəncə, İrəvan, Tiflis və Aşqabad Azərbaycan teatrları da vaxtaşırı öz repertuarlarında “Dəmirçi Gavə”yə yer vermişlər.

“İnqilab və mədəniyyət” jurnalı 1932-ci il iyun-iyul nömrəsində yazır: “Hazırda Məmməd Səid Ordubadi tərəfindən yoldaş Heydər İsmayılovun librettosu üzrə “Koroğlu” əsərinin sözləri və Üzeyir bəy Hacıbəyli tərəfindən də həmin əsərin musiqisi yazılır.

Bunlardan başqa Üzeyir bəy “Gavə” operasını yazıb qurtarmaq üzrədir”.

“Kommunist” qəzeti 26 sentyabr 1932-ci il tarixli sayında belə bir elan verib. “Axundov adına Böyük Dövlət Operası Türk Teatr Sektoru 1932 – 1933-cü il mövsümü...”

Repertuar. Operalar: “Şah İsmayıl”, “Əsli və Kərəm”, “Leyli və Məcnun”.

Təzə operalar: “Koroğlu”, “Səfa”, “Gavə”.

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”
Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on
The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

“Ədəbiyyat qəzeti” 1940-cı il 14 yanvar tarixli sayında yazır: “Azərbaycan Xalq Komissarları Soveti yanında İncəsənət İşləri İdarəsi Böyük Nizamiyə həsr olunmuş opera və balet əsəri üçün konqurs elan etmişdir... SSRİ Xalq artisti, ordenli kompazitor Üzeyir Hacıbəyli “İsgəndərnamə” operası yazır. Operanın librettosunu kompozitor özü yazmışdır”.

Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının direktoru Ramazan Xəlilovun imzası ilə 1944-cü ildə belə bir vəsiqə verilib. “Bu vəsiqə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının əməkdaşı Əli Cənnət oğlu Əsgərova ondan ötürü verilir ki, o, həqiqətən hazırda “Dədə Qorqud” operasının librettosu və mətni üzərində işləyir. Operanın musiqiçisi SSRİ Xalq artisti Üzeyir Hacıbəylidir”.

Bəstəkarın “Babək” operası üzərində işlədiyi barədə də məlumatlar var.

Yenə təkrar edirəm: mən şərh verməkdən uzağam. Sadəcə arzu edərdim ki, Üzeyir bəyin yaradıcılığı ilə məşğul olan musiqişünaslar bu faktların izi ilə yeni axtarışlar aparsınlar. Ola bilməz ki, sadaladığım əsərlərlə bağlı bəstəkarın hansısa musiqi parçalarını əks etdirən not yazıları olmasın...

Ümidlə və intizarla dahi sənətkarın yaradıcılığından yeni incilərin üzə çıxacağını gözləyək...

UDC: 792.5

THE PEAK OF GENIUS
or The Sad Turns Of The Road Leading To This Pinnacle

Ilham Rahimli
Honored Art Worker,
Doctor of Arts, Professor

Within the hallowed realm of Azerbaijani cultural brilliance, Uzeyir bey Hajibeyli occupies a revered space of his own. This assertion is not merely a personal sentiment; it is a truth acknowledged by all artists intertwined with our cultural and artistic legacy. Grateful musicologists have penned, are currently penning, and will undoubtedly continue to pen an abundance of articles celebrating the magnificence of Uzeyir bey’s genius. Furthermore, there exists a plethora of studies dedicated to his oeuvre – indeed, a multitude of them.

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”

Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on

The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

---

However, it is with a heavy heart that I express my belief that this wealth of scholarship remains inadequate. Specifically, it is imperative to explore the intersection of Uzeyir bey and theater in greater depth, to illuminate the concealed facets of his artistry or the truths that have been obscured by the passage of time.

Though I am not a musicologist, I possess at least a cursory understanding of the composer’s musical universe. Nevertheless, I sense a profound necessity for more extensive research in this domain. The intention of this article is not to undertake a scientific inquiry. Rather, my goal is to provide a broader overview of certain facts and events that are at least somewhat recognized within the musical and theatrical spheres. It is my aspiration that the information compiled here may act as a catalyst for a researcher – or a collective of researchers – in their quest to unveil the deeper dimensions of Uzeyir bey’s legacy.

To commence, let us once again revisit the dates marking the inaugural performances of Uzeyir bey’s operas and operettas. This is crucial, as some scholars who have chronicled the premieres of his creations have, albeit in minor particulars, committed errors.

12 January 1908. “*Leyli and Majnun*”. Taghiyev Theater. Stage director – Huseyn Arablinsky, conductor – Abdurrahim bey Hagverdiyev, choirmaster – Mammadkhanifa Teregulov.

30 November 1909. “*Sheikh Sanan*”. Nikitin Brothers’ Circus. Stage director – Huseynkulu Sarabski, conductor – Uzeyir bey Hajibeyli, choirmaster – Mammadkhanifa Teregulov.

24 May 1910. “*Husband and Wife*”. Nikitin Brothers’ Circus building. Stage director — Huseyn Arablinsky.

12 November 1910. “*Rustam and Sohrab*”. Nikitin Brothers’ Circus building. Stage director – Huseynkulu Sarabski, conductor – Uzeyir bey Hajibeyli, choirmaster – Mammadkhanifa Teregulov, assistant director – Khalil Huseynov.

25 April 1911. “*If Not That One, Then This One*” (“*Mashadi Ibad*”). Mayilov Brothers Theater. Stage director – Huseynkulu Sarabski.

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”
Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on
The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

---

10 March 1912. “*Shah Abbas and Khurshid Banu*”. Nikitin Brothers’ Circus building. Stage director – Huseyn Arablinsky, conductor – Muslim Maghomayev, choirmaster – Mammadkhanifa Teregulov.

18 May 1912. “*Asli and Kerem*”. Mayilov Brothers Theater (now Opera and Ballet Theater; building inaugurated in 1911). Stage director – Huseynkulu Sarabski, conductor – Muslim Maghomayev, choirmaster – Mammadkhanifa Teregulov.

Note: In some sources, the opera is referred to as “The Shepherd’s Opera” (see: Taze Khabar, 28 May 1912).

Second note. Certain scholars assert that the premiere of the opera occurred on 17 May, a claim that is erroneous. On that date, the opera *Asli and Kerem*, composed by Agali Agaev and Khanlarov, was showcased. The opera by Uzeyir bey was presented the following day (refer to: Sedayi-Hakk newspaper, 14 May 1912). Huseyn Arablinsky stated:

“On Friday, 18 May, I am not the director of Uzeyir bey’s opera Asli and Kerem, which is scheduled for performance. I am the director of the opera Asli and Kerem that will be presented on Thursday, 17 May” (refer to: Sedayi-Hakk, 15 May 1912).

25 October 1913. “*Arshin Mal Alan*”. Taghiyev Theater. Stage director – Huseynkulu Sarabski.

30 April 1937. Koroglu. Opera and Ballet Theater. Stage director – Ismail Gidayatzade, set designer – Rustam Mustafayev, conductor – Uzeyir bey Hajibeyli.

Uzeyir bey crafted his initial operas in what is referred to as the direksiyon style. The term direksiyon has been utilized by composer Efrasiyab Badalbeyli, director Soltan Dadashev, and various other scholars in their works and articles, yet its definition remains unexplained. I believe that a more comprehensive academic elucidation on this subject by musicologists is warranted.

In a correspondence addressed to his colleague and brother-in-law Muslim Magomayev, dispatched from Zheleznovodsk in the North Caucasus on 3 July 1912, Uzeyir bey expressed: “*Since 21 June, we have been residing in Zheleznovodsk. Meleke is receiving treatment, and I am taking piano lessons. I*

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”

Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on

The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

---

have found a teacher here who instructs me three times a week, and I practice on her piano daily”.

It is important to mention that the content of this letter, along with others, is sourced from Gulam Mamedlin’s publication Uzeyir Hajibeyli (Chronicle of Life and Work).

In the next letter to Muslim bey, dated 7 February 1914 from St. Petersburg, Uzeyir bey wrote: *“Finally, I am at the conservatory. I have enrolled in the harmony class, the very one for theorists. If I could play the piano, I could have entered the counterpoint class... Right now, I have a lot of work: every day – conservatory; twice a week – piano; twice a week – practical harmony...”*

The composer elaborates further in a subsequent letter, penned twelve days later:

“Muslim Bey,

You cannot fathom the joy that both Meleika and I experienced upon receiving your letter. We were profoundly moved by your generous gift of 150 manats to aid our summer retreat...

*My academic pursuits are advancing splendidly, and I am eager to progress to the counterpoint class, where we will delve into both counterpoint and orchestration. This signifies that within a year, I will acquire a comprehensive understanding of the essentials for crafting harmony, counterpoint, and orchestration (the Arabic term *təlif* translates to “composition, arrangement” – note by I.R.). Following that, with divine assistance, you and I shall be poised to engage in more meticulous, structured, and captivating endeavors”.*

The opera “Leyli and Majnun” reached its completion by the close of 1907. Yet, staging it in Baku faced significant challenges: in 1883, the esteemed oil magnate and notable benefactor Haji Zeynalabdin Taghiev erected a theater on the site of his former grain warehouse (where today’s State Musical Theater stands), and securing a rental agreement with its lessee, Polonsky, proved to be quite troublesome. Interestingly, until March 1918, when the Armenian Dashnaks set the building ablaze, Polonsky’s own company graced the stage six days a week at Taghiev’s theater (often referred to in the media as the City Theater). Only on Fridays was the venue opened for performances by the Muslim

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”
Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on
The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

---

(Azerbaijani – as noted by I.R.) theater troupe, along with the troupes “Nijat,” “Sefa”, “Khemiyat” and “Mudiriyyat”. The stage doors remained locked, and unless Azerbaijani theater aficionados settled the rent in advance, the lock would remain firmly shut.

At that time in Baku, Taghiev’s theater was the most appropriate venue for performances, particularly operas, due to its orchestra pit situated in front of the stage. Other relatively convenient locations included the Nikitin Brothers’ Circus, which was located at the intersection of Nizami Street and Bulbul Avenue, directly across from the old Central Bank building, as well as Musa Naghiev’s theater, known today as the “House of Officers” (“*Zabitler Evi*”).

One of the factors contributing to the postponement of the opera “Leyli and Majnun” was this very issue.

Additionally, the early playbills for “Leyli and Majnun” featured not only Uzeyir Bey’s name but also that of his younger brother, Jeyhun Hajibeyli. I would like to clarify this point. Uzeyir Bey commenced work on the opera at the end of 1906, at which time Jeyhun was just 16 years old and actively assisted his brother in gathering the poems of Fizuli and transcribing the ghazals required by Uzeyir Bey. Furthermore, some actors were uncertain about how the audience would respond to an opera being performed for the first time. Given these circumstances, Uzeyir Bey suggested to the production's director, Huseyn Arablinski, that Jeyhun Bey take on the role of Nofel. The first program of the opera notes: “Ibn Salam – S. Dagestani” and “Nofel – N.N. Jeyhun Bey.” Conversely, in his memoirs written during his exile in Paris, Jeyhun Bey provides a comprehensive account of his contributions to the opera's creation.

Lastly, it is worth mentioning that Jeyhun Bey was undoubtedly a gifted young man. Had he possessed an innate musical talent, particularly for composition, he might have composed operas and operettas himself, similar to Uzeyir Bey and, for instance, Zulfugar Bey, who was older than Uzeyir.

* * *

The musical compositions of Uzeyir Bey Hajibeyli were mainly showcased by the namesake troupe of the cultural and educational organization “Nijat”. Unfortunately, “Nijat” frequently found itself at odds with the composer, leading to numerous legal disputes. Uzeyir Bey required funds to

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”

Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on

The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

further his education at the Moscow Conservatory. Consequently, he formally approached “Nijat”, asking for a payment of 5,000 rubles for the opera “Shah Abbas and Khurshid Banu”. However, the society did not allocate this sum (refer to “Baku” newspaper, February 7, 1912).

Following the intervention of a group of intellectuals, “Nijat” consented to pay the student Uzeyir Bey 200 rubles monthly, in exchange for a percentage of the earnings from each performance of his works. Uzeyir Bey had no choice but to accept these conditions. Nevertheless, “Nijat” did not honor the agreement and, in some instances, claimed ownership of Hajibeyli’s creations, asserting their rights as the legitimate owners. The disputes between “Nijat” and the composer, along with the unfair treatment of Uzeyir Bey, were frequently reported in the media.

For instance, the “Kaspi” newspaper in its December 29, 1912 edition stated: *“Since September, the society “Nijat” has entered into a special contract with the Muslim composer Uzeyir Hajibeyli, acquired his musical works, and established its own troupe...Among the operas staged were “Asli and Kerem” twice, “Shah Abbas” twice, “O Olmasin, Bu Olsun”, and “Leyli and Majnun”. The highest revenue was generated by “Asli and Kerem” – 1,800 rubles”.*

These performances continued consistently until the autumn of 1913 (i.e., throughout an entire academic year). “Nijat” amassed tens of thousands of manats in profits, yet the rightful share of student Uzeyir Bey reached him only in minimal amounts, and even then, it was subject to constant delays under various excuses.

The “Baku” newspaper, in its March 31, 1913 edition, reported: *“The opera “Leyli and Majnun” was staged multiple times in a single season, and each time “Nijat” generated an income of 3,000 rubles.*

Experiencing this situation intensely, Uzeyir Bey expressed in a letter to Muslim Magomayev dated November 25, 1912: *“The fraudsters from “Nijat” are attempting to mislead us. I am concerned not only that the amount they are meant to pay me in two years may elude me, but also that they could eventually deny me the compensation I rightfully deserve. If you share my worries, please inform me ahead of time so I can take necessary precautions; otherwise, I may find myself in a vulnerable situation”.*

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”
Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on
The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

---

It is important to clarify that I do not wish to merely criticize “Nijat”. Absolutely not! “Nijat” has significantly contributed to the advancement of Azerbaijani theatrical art, a fact I have elaborated on in my writings. The objective here is to illustrate the intricate journey of Uzeyir Bey’s artistic endeavors and to communicate to the audience how the composer encountered profoundly unfair treatment and capriciousness.

The newspapers “Kaspi” (May 28, 1913), “Sadayi-haqq” (May 29, 1913), and “Igbal” (May 29, 1913) also reported on the disputes between Uzeyir Bey and “Nijat” concerning copyright matters related to operas and operettas. Concurrently, numerous unjust evaluations surfaced in the commentary. It escalated to the extent that a representative of “Nijat” stated in 'Kaspi' (June 1, 1913): *“Based on information obtained from various cities in the Caucasus, the opera “Leyli and Majnun” is being performed there. However, this opera is the property of the “Nijat” society, and no one else is authorized to stage it”*.

In my view, no additional commentary is necessary here.

During Uzeyir Bey's time studying in Moscow and St. Petersburg, he encountered considerable financial hardships. At that period, he was married, and Meleike accompanied him. Friends who occasionally staged Uzeyir Bey’s works in Baku and made some income often showed a lack of concern for the financial struggles of the future genius. Let us refer to a letter from the composer to Muslim Magomayev dated August 13, 1913:

“Dear Muslim,

The reason for my lack of communication is my overwhelming workload: I work from dawn until midnight. Firstly, I am preparing for my upcoming exams; secondly, I am composing a new operetta (referring to “Arshin Mal Alan” – note by I.R.), which I hope will be a success, and, with God’s assistance, I will send it to you promptly. Regarding Zulfugar’s performances staged in Shusha, to be honest, I was not impressed... I wrote to Sarabski asking for my 400 rubles to be sent. Even if they had sent at least 200, it would have been helpful, but I received no reply. Since I was in urgent need of the funds, I had to send a telegram. A few days later, I received 100 manats. I am now once again waiting for the remaining balance. However, instead of the money before the holiday, I received a telegram from Sarabski and his company: “We toast to

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”
Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on
The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

---

your health. “Asli and Kerem” was a success”. I did not respond. What will happen next – I do not know...”

Another aspect that needs to be considered is this. Some scholars propose that the instructors at the Moscow and St. Petersburg Conservatories were aware of Uzeyir Bey’s activities in composition. Nevertheless, the educational regulations of that era prohibited conservatory students from engaging in composition until they had received their diploma. Failure to comply could result in expulsion or suspension from their studies. Consequently, while still a student and composing a significant work like “Arshin Mal Alan”, Uzeyir Bey kept his creation hidden not only from all of his teachers but also from his close peers. As a result, he did not attend the premiere of the operetta. Uzeyir Bey himself referenced this in a letter to Muslim Magomayev from St. Petersburg dated May 16, 1914.

* * *

Many intellectuals greatly appreciated Uzeyir Bey's unique contributions to Azerbaijani culture and held him in high regard. Conversely, there existed a faction of journalists who argued that operas and operettas were detrimental to dramatic theater, disparaged the composer, and some even produced satirical pieces about him. The esteemed chronicler and scholar Ghulam Mamedli dedicated significant attention to these matters in his publication. When necessary, I will reference his work verbatim as it appears in Ghulam Mamedli's book.

In the September 7, 1912 edition of the newspaper “Kelynyat”, signed by Kerbalay Deyirgoz, a message was addressed to someone: *“Indeed, Ramazan has concluded, and September has come. We too are slowly returning from our summer retreats. Now is the moment to adorn the stages so that the operas can commence. We have spent three months anticipating the performances of “Leyli and Majnun” and “Asli and Kerem”. Thank Allah!, we have arrived at a time when new operas will be presented every three days...”*

Go, grandfather, step into the nook,
By the saint, by the hearth, I swear it’s no joke.
Your merry lesson turns to playful cheer,

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”
Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on
The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

---

Ay, opera, opera,
Ay, opera, opera, hear!

Shah Abbas whispered a tale so bright,
Khurshid Banu filled the people with delight,
And led the nation to the future so clear,
Ay, opera, opera,
Ay, opera, opera, dear!

Leyli's song flows tender and sweet,
Asli's charm makes hearts skip a beat,
She lifts fatigue from every weary frame,
Ay, opera, opera,
Ay, opera, opera, acclaim!

The rasp of *Husband and Wife* fills the air,
Kebla Kubad roar everywhere,
Balaban and saz swirl in lively play,
Ay, opera, opera,
Ay, opera, opera, hooray!

Sarabsky's voice spreads far and wide,
The people clap with joy and pride,
Gulu drifts away in misty gray,
Ay, opera, opera,
Ay, opera, opera, we say!

Leyli dances as in a tale,
Asli sighs where soft caresses prevail,
Love's secret lessons and passion impart,
Ay, opera, opera,
Ay, opera, opera, from heart!

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”
Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on
The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

---

My aim in sharing these facts is not to criticize their creators, nor is such criticism necessary. Instead, I hope that readers will develop a greater appreciation for how a remarkable individual like Uzeyir Bey faced insults, ridicule, slander, and absurdity, while continuously enhancing his artistic contributions. I want them to experience this and reaffirm that Uzeyir Bey Hajibeyli’s journey in creativity was anything but straightforward – it was fraught with challenges and difficulties.

Similar ridiculous attacks emerged in various other publications and reappeared intermittently until 1918.

Consequently, the journal “Tuti”, in its May 9, 1914 issue, featured a satirical article credited to *Pompasha*. This six-line poem, crafted in the *caizme-kara* genre (a traditional form of satire), contained the following provocative lines:

A thousand thanks for your “service” to the land,
For this moral theater so wisely planned.
Husband and Wife, Arshin Mal Alan – a glass,
Where the people may look and judge virtue and class.

So tell us: is theater school or a thief,
A pocket-born vampire that drains the last leaf,
Sucking the people down to their last coin and crumb –
While the crowd, like a mother grown weary and numb,

Lets herself be robbed without shame or alarm,
Not wishing to see how they reach for her palm,
How brazenly hands slip into her dress –
So why not applaud such “heroic” success?

The porter turns maestro, Hambal takes the stand,
And Meshadi Ibad becomes the great man –
Behold the “lofty” theater, noble and pure,
With its “spiritual mission”... shallow and poor.

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”
Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on
The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

---

It appeared that the “national heroes” of various newspapers and journals had engaged in an unspoken rivalry to determine who could ridicule Uzeyir Bey with more finesse. In the May 9, 1914 edition of the magazine “Mazali” (“*Droll*”), a caricature was featured on the front page: a half-clad woman, with the word “operetta” inscribed on her side, is depicted sitting atop the bloodied corpse of drama, from which blood is gushing. Shortly after Pompasha's irrational outburst, the magazine Tuti, under the pseudonym “Syrtyg” (“*Insolent person*”), released yet another spiteful attack – this time aimed directly at Uzeyir Bey himself.

I opened one – an endless shop, a nonstop opera,
I sell, I shout to the actors: hey, opera!
“Meshadi Ibad”, “Khosrov and Shirin”, “Arshin Mal Alan”,
“Leyli and Majnun”, “Shah Abbas”, and who else, my man?
“Asli and Kerem” – how could we ever forget?
The whole nation will grasp the meaning, you can bet.
I also wrote one, it's called “Haji Imran” – an opera,
I sell it, bowing to the actors: look here, opera!

I do not plan to provide commentary on the writings of these authors. History itself has already delivered the necessary commentary. Uzeyir Bey's opera “Arshin Mal Alan” has been staged in over twenty languages globally. Monuments have been constructed in his honor, streets and the Music Academy are named after him, feature and documentary films have been produced about him, and extensive works dedicated to his contributions have been published.

However, neither history, nor historians, nor the ungrateful critics who are antagonistic towards Azerbaijan, are aware of who “Karbelay Deyirgoz”, “Pompasha”, or “Syrtyg” were, what happened to them, or if they are alive or deceased – it remains a mystery.

From the publications that criticize opera and operetta, I will quote a few lines. The newspaper Baku stated on March 31, 1913: “*Following “Leyli and*

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”

Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on

The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

---

Majnun”, the dramatic theater, if not permanently, has at least temporarily ceased to exist”.

“The emergence of operas has led to the complete diminishment of the importance of dramas, comedies, and other forms of artistic expression” (“Iqbal”, September 9, 1913).

“Regardless of the circumstances, from dawn until dusk, Muslims find entertainment in restaurants and similar venues. However, transforming the stage – a bastion of culture and spirituality – into a venue for mere amusement and frivolity is wholly inappropriate. Nevertheless, the opera “Arshin Mal Alan” bears a resemblance to Persian performances – and I believe we would not be mistaken in this observation. It cannot be deemed harmless to present such performances to Muslims” (“Iqbal”, October 27, 1913).

“Regarding some of our opera and operetta writers, they have numerous fans. Yet, if we consider it from a different angle, for them, the audience is simply a source of income... I, too, could compose an opera for your enjoyment. In summary: money, money, money!” (“Tuti”, June 27, 1914. Author: A. Duduk).

“To a select few unrepentant scoundrels, all our Muslim brethren should take heed: this year, as in previous years, we will refrain from staging operas in succession, to allow drama the opportunity to thrive; we will host a grand benefit for any self-proclaimed artist” (“Tuti”, September 5, 1914. Author: Zildjovshan).

* * *

I urge our musicologists and theatre scholars to consider the following facts and pursue additional research in this area. Any information gathered, or any remaining musical scores, could further illuminate the significance and extraordinary depth of Uzeyir bey Hajibeyli’s legacy.

On December 9, 1910, a celebration was held to mark the 30th anniversary of the Taghiyev Theatre building (though it had actually been in operation for 28 years; it seems the year construction began was factored in). At this event, a march specifically composed by Uzeyir bey for the occasion was performed under his direction and conducting (refer to: Baku newspaper, December 11, 1910).

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”
Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on
The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

---

In June and July of 1911, Uzeyir bey Hajibeyli toured Tiflis with a group of actors. The plays “Leyli and Majnun” and “Meshadi Ibad” were staged under the direction of Abulfat Veli. Uzeyir bey himself conducted the performances. In “Meshadi Ibad”, the character of Rustam bey was portrayed by Zulfugar bey Hajibeyli, while Uzeyir bey played the role of Rza bey. The tour then proceeded to Sukhumi and Batumi (see: “Tiflisskiy Listok”, June 15, 1911; “Tiflisskiy Listok”, June 17, 1911; “Zakavkaziye”, June 29, 1911; “Kaspi”, July 14, 1911).

In order to more effectively combat criticisms directed at operas and operettas, as well as to limit the capriciousness of those who added "meyhana" (tavern-style interludes), satirical segments, and exaggerated scenes into musical compositions, Uzeyir bey, along with his elder brother Zulfugar bəy, founded a troupe in 1916. This troupe was named “Mudiriyyet” (“Management”) of the Brothers Uzeyir and Zulfugar Hajibeyli” In various newspaper articles, the group was also known as “Mudiriyyet” of the Hajibeyli Brothers” or simply “Mudiriyyet” A primary objective of the “Mudiriyyet” was to consolidate smaller troupes, which featured lesser-known actors, to prevent them from touring in weak or incomplete groups.

From 1916 to 1919, the main directors of the “Mudiriyyet” at various times included Huseyn Arablinski, Abbasmirza Sharifzade, and Uzeyir bey Hajibeyli himself. During this time, the troupe boasted some of Azerbaijan’s most distinguished actors: Mirzagha Aliyev, Abbasmirza Sharifzade, Huseynqulu Sarabski, Khalil Huseynov, Shura Olenskaya, Yeva Olenskaya, Raza Darablı, Jalil Baghdadbeyov, Abulhasan Anaplı, Mir Pasha Sadiqov, İbrahim Atakishiyev (Azeri), Mehdi bey Hajinski, Baghır Jabbarzade, among others.

The “Mudiriyyet” theater commenced its inaugural performances on September 9, 1916, at the Opera Theater, featuring Zulfugar Hacıbəyli’s opera “Ashig Garib”. Subsequently, on November 10, the troupe began showcasing works in the emerging genre of dramatic theater at the Taghiyev Theater, starting with the drama “Yazid ibn Muawiya”, adapted by Mehdi bey Hacinski from Jurji Zaydan's novel. By the year's conclusion, “Mudiriyyet” had successfully staged four opera premieres, three operetta premieres, and six new dramatic productions. This achievement allowed the troupe to quickly establish itself as a leading entity among the existing theatrical groups. As the month of Safar

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”
Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on
The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

---

arrived in the Muslim calendar, the theater temporarily halted its opera and operetta performances. All productions were under the direction of Abbasmirza Sharifzade, with Uzeyir bey Hajibeyli himself taking on the role of conductor. The musical pieces were performed in the specified sequence, and each was presented multiple times until the end of the year.

The musical pieces were performed in the order listed below, with each one being presented multiple times until the year's conclusion:

September 18: “Asli and Karam” – Uzeyir bey Hajibeyli

September 23: “Mashadi İbad” – Uzeyir bey Hajibeyli

September 26: “Shah Abbas and Xurshid Banu” – Uzeyir bey Hajibeyli

September 30: “Arshin Mal Alan” – Uzeyir bey Hajibeyli

October 6: “Evlikan Subay” (“Married in name, but a bachelor at heart”)
– Zulfuqar bey Hajibeyli

October 7: “Ashig Garib”) – Zulfuqar bey Hajibeyli

December 20: “Leyli and Majnun” – Uzeyir bey Hajibeyli

The theatrical works of “Mudiriyet” were notable for the dedicated and professional efforts of the acting troupe, along with their creative directorial approaches. In the production “Yazid ibn Muawiya”, the lead roles were portrayed by Abbasmirza Sharifzade (Yazid), Shura Olenkaya (Selma), and Khalil Huseynov (Shumur).

November 11 – “Agha Muhammad Shah Qajar”, Abdurrahim-bey Hagverdiyev

November 18 – “Tarig ibn Ziyad”, Abdulhak Hamid (translated from Ottoman: Dadash Bunyadzade)

November 25 – “Demirchi Gave”, Shamsaddin Sami (translated from Ottoman: Samed Mansur)

December 2 – “Kara Bela” (“Akbar Shah of Hindian”), Namik Kamal (translated from Ottoman: Jalil Bagdadzade)

December 9 – “The Broken Alliance” (“The Last Day of the Gambler”), Abdurrahim-bey Hagverdiyev

December 15 – “Bahadir and Sona”, Nariman Narimanov

“Mudiriyet” was active throughout 1918 and the first half of 1919. Due to the destruction of the Taghiyev Theater, most performances were held in the

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”

Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on

The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

---

Opera building, with a smaller number taking place at the Mikado and Maly theaters. Professional theaters in Baku largely united under the leadership of Uzeyir bey Hajibeyli. The official inauguration of the State Theater could only occur in October of that year.

During a span of four months, “Mudiriyyet” persisted in its endeavors and wrapped up its season with the most successful and groundbreaking productions. Its most notable accomplishment was the presentation of the opera “Shah Ismail” by Muslim Magomayev (with a libretto by Mirza Gadir Ismailzade). This opera was dedicated to a benefit performance for Huseyngulu Sarabski, who portrayed Shah Ismail, and it was showcased on March 7. The premiere was originally set for March 5, but was delayed by two days following the assassination of Huseyn Arablinski.

As autumn arrived in 1919, all the major and minor troupes in Baku merged to form the ensemble of the State Theater. Although the official opening of the theater was on October 24, the company had already been performing under this name and with its new emblem since September.

Consequently, “Mudiriyyet” ceased its operations. The choral direction for the majority of the operas and operettas was led by Khanifa Teregulov, while conducting responsibilities were shared between Muslim Magomayev and Uzeyir bey Hajibeyli, with occasional contributions from Zulfuqar bey Hacıbəyli.

“Mudiriyyet” made significant strides in cultivating a more sophisticated and substantial repertoire. The productions showcased a high degree of directorial expertise, and the actors increasingly excelled in the craft of portraying well-defined characters.

The “Mudiriyyet” encouraged the daring exploration of aesthetic principles essential for professional theater and successfully facilitated the evolution of national theatrical art into a structured, organized cultural entity.

* * *

When scholars examine the theatrical contributions of Uzeyir Bey Hajibeyli from 1920 to 1947, they tend to concentrate almost solely on the segment linked to “Koroghlu”. This focus is certainly justifiable, as Koroghlu

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”

Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on

The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

---

stands as a remarkable achievement in our national art and holds a prestigious position within the global operatic landscape.

However, I believe that even the incomplete works of Uzeyir Bey warrant the discovery and publication of their scores, along with a thorough exploration of their artistic and technical attributes. By presenting these findings and engaging in research, our committed musicologists can significantly enhance Uzeyir Bey’s legacy.

I merely wish to remind the reader – without any further commentary – of certain facts regarding theatrical art that were previously reported in the media. Additionally, I would like to express a desire that aspiring young musicologists interested in academic research be encouraged to consider a dissertation topic such as “Uzeyir Bey Hajibeyli’s Operettas on the World Stage”.

In 1919, the official publication of the Azerbaijan Democratic Republic, “Azerbaijan”, shared the following announcement:

“Uzeyir Bey Hajibeyli has composed another ballet-dance titled “Azerbaijan”. The newly created ballet Azerbaijan is crafted in a nomadic style. Both productions are being prepared for performance under the guidance of the Hajibeyli brothers”.

Undoubtedly, neither of the two musical scores was created solely in the ballet style; however, they hold significant value as historical documentation of creative endeavors in the realm of stage dance. These scores were performed on April 4 at the Opera Theater (State Theater) in conjunction with the operetta “Arshin Mal Alan”. The choreographer and lead performer of the ballet-dance musical scores “Azerbaijan” and “Lezgikhangı” was Yunis Narimanov. Uzeyir Bey himself conducted the performance. Prior to the start of the performances, the State Anthem was played for the first time, which Uzeyir Bey Hajibeyli introduced as the national march of Azerbaijan.

Mamed Said Ordabadi, reflecting on the year 1932 in issue 12 of the Proceedings of the Azerbaijan Academy of Sciences (1948), noted that he had collaborated extensively on the opera “Demirchi Gave” (“*Kaveh the Blacksmith*”) with Uzeyir Bey. This opera is inspired by the heroic tragedy written by the Ottoman author Shamseddin Sami. From 1908 until the early

25.09.2025

“Üzeyir Hacıbəyli irsi teatr və kino kontekstində”
Respublika elmi-nəzəri konfransı

The Republican Scientific-Theoretical Conference on
The Heritage Of Uzeyir Hajibeyli In The Context Of Theatre And Cinema

---

1930s, the Academic National Drama Theater presented this opera multiple times in various productions. The theaters in Azerbaijan located in Nakhchivan, Ganja, Yerevan, Tiflis, and Ashgabat also intermittently featured “Demirchi Gave” in their programming.

The journal “İnqilab və Madaniyyət” (“Revolution and Culture”) published in its June–July 1932 edition: *“Currently, Mamed Said Ordabadi is crafting the libretto for “Koroglu” inspired by Comrade Heydar Ismayilov's work, while Uzeyir Bey Hajibeyli is composing the music for the same piece. Additionally, Uzeyir Bey is nearing completion of the opera Gave”.*

The “Kommunist” newspaper, in its September 26, 1932 issue, announced: *“The Great State Theater named after Akhundov, Turkish Theater Section, 1932–1933 season. Repertoire: Operas – “Shah Ismail”, “Asli and Kerem”, “Leyli and Majnun”. New operas: “Koroglu”, “Sefa”, “Gave”.*

On January 14, 1940, the “Edebiyat” (“Literature”) newspaper reported: *“The Department of Artistic Affairs under the Council of People’s Commissars of the Azerbaijan SSR has announced a competition for the creation of an opera and a ballet dedicated to the Great Nizami... People’s Artist of the USSR, award-winning composer Uzeyir Hajibeyli is working on the opera “Iskendername”. The libretto for this opera was penned by the composer himself”.*

In 1944, Ramazan Khalilov, the director of the Azerbaijan State Conservatory, issued a certificate stating: *“This certificate is granted to Ali Jannat oğlu Askerov, an employee of the Azerbaijan State Conservatory, confirming that he is currently engaged in writing the libretto and text for the opera “Dede Gorgud”. The music for this opera is being composed by People’s Artist of the USSR Uzeyir Hajibeyli”.*

There is also evidence suggesting that the composer was involved in the opera “Babek”.

I reiterate: I will not provide commentary. I simply urge musicologists studying Uzeyir Bey’s work to pursue further research based on these details. One cannot dismiss the possibility of musical manuscripts that contain fragments from the aforementioned works...

With hope and anticipation, we look forward to the emergence of new treasures from the legacy of this remarkable master...